

Selkokieli ja kielellinen saavutettavuus – kohti yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa

”Kun käytetään selkokieltä, voin ymmärtää, mitä maailmalla tapahtuu, mitä minulle tapahtuu ja pystyn vaikuttamaan omiin asioihini.” Näin eräs kehitysvammainen mies eritteli selkokielen merkitystä elämässään. Selkokielen merkitystä käsittelee myös tänä keväänä julkaistu *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*. Kirja valottaa selkokielen asemaa Suomessa ja kuvaa tarkasti, millaista hyvä selkokieli on. Se tarkastelee kieltä saavutettavuuden näkökulmasta ja pohtii selkokielen roolia yhteiskunnassa, jossa kaikki olisivat yhdenvertaisia.

Julkaistu: 16. toukokuuta 2019 | Kirjoittanut: Seija Mikkonen

Leskelä, Leealaura (2019). *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Opike.

Tässä haastattelussa *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas* -teoksen kirjoittaja, selkokielen asiantuntija Leealaura Leskelä kertoo selkokielestä, sen käyttäjästä ja kielellisestä saavutettavuudesta. Leealaura Leskelä työskentelee Selkokeskuksen kehittämisspäälikkönä ja on ollut kehittämässä ja edistämässä selkokieltä kahdenkymmenen vuoden ajan Suomessa ja kansainvälisessä yhteistyössä. Haastattelijana on Seija Mikkonen.

Mitä selkokieli on, ja kuka siitä hyötyy? Kuinka suuri selkokielen tarpeen arvioidaan olevan?

”Suomessa selkokieli määritellään suomen kielen muodoksi, jossa sanastoa, kielen rakenteita ja sisältöä on muokattu yksinkertaisemmaksi. Selkokieli on tarkoitettu ihmisille, joille yleiskieli on liian vaikeaa. Selkokielestä voivat hyötyä esimerkiksi kehitysvammaiset tai autismikirjon ihmiset, suomen kieltä opiskelevat maahanmuuttajat varsinkin opiskelun alkuvaiheessa, muistisairaat tai afaattiset henkilöt, lapset ja nuoret, joilla on kielellinen erityisvaikeus, sekä ihmiset, joilla on erilaisia oppimisen, hahmottamisen tai keskittymisen vaikeuksia.

Tällä hetkellä Selkokeskuksen arvion mukaan selkokieltä tarvitsee 650 000–750 000 ihmistä Suomessa (Juusola 2019). Osa tarvitsee selkokieltä jossain vaiheessa elämäänsä, osa pysyvästi. Osalla selkokielen tarve koskee joitakin tiettyjä tilanteita tai tekstejä, osalla taas selkokieli on ainoa keino lukea tai saada tietoa. Selkokielen tarve on viime vuosina kasvanut, sillä maahanmuuttajien ja vanhusväestön määrä on lisääntynyt. Lisäksi heikosti lukevien nuorten määrä on noussut.”

Mitä hyötyä selkokielestä on yksittäiselle ihmiselle ja toisaalta koko yhteiskunnalle?

”Kieli vaikuttaa ihmisen elämässä melkein kaikkeen. Oppiminen, arjen toiminnot, ihmissuhteet, työelämä ja harrastukset ovat suuressa määrin kielellistä toimintaa, vaikka emme aina kiinnitä siihen huomiota. Kielen vaikutus ihmisen elämässä näkyy selvimmin tilanteissa, joissa kieli tuottaa jollekulle suuria vaikeuksia. Kun muistisairas ihminen ei osaa kertoa, missä hän asuu tai minne hän on menossa, huomaamme, miten tärkeää kieli on. Kun maahanmuuttaja ei ymmärrä viranomaisen lähettämää pyyntöä ja toimii väärin, kieli nousee merkittäväksi tekijäksi. Tai kun erityisnuori ei selviydy opinnoistaan tai ei osaa kirjoittaa työhakemusta, havaitsemme, miten kielivaikeudet voivat aiheuttaa syrjäytymistä.

On tilanteita, joissa voimme puhua kielellisestä syrjäytymisestä. Vaikka syrjäytymisen syyt voivat olla hyvin monenlaisia, kielivaikeudet yhdistävät usein hyvin eri syistä syrjäytymisvaarassa olevia ihmisiä. Näissä tilanteissa selkokieli voi toimia tukikeinona, joka lisää kansalaisten yhdenvertaisuutta sekä itsenäisen elämän ja osallistumisen mahdollisuuksia.

Kielellinen yhdenvertaisuus tukee ihmisten mahdollisuuksia elää itsenäistä elämää ja hoitaa omia asioitaan, jolloin esimerkiksi hoivapalveluiden ja laitoshoidon tarve vähenee. Tämä on tärkeä tavoite esimerkiksi vanhusten kohdalla. Selkokieli voi tukea myös maahanmuuttajien ja osatyökykyisten henkilöiden opiskelua ja työelämään pääsyä. Selkokielellä ja selkokielisillä aineistoilla on merkitystä myös lapsille ja nuorille, joille lukeminen on vaikeaa.

Tietysti tälle kaikelle voidaan laskea myös hintalappu. Voidaan tutkia, miten paljon kustannuksia selkokielen lisäämisestä vaikkapa viranomaistoimintaan syntyy. Mitä esimerkiksi maksavat selkokieliset verkkosivut tai henkilökunnan koulutus selkokielen käyttöön? Toisaalta voidaan myös tarkastella, millaiset säästöt syntyvät vaikkapa siitä, että sairaalaan leikkaukseen tuleva potilas on selkokielisten ohjeiden avulla valmistautunut oikein leikkaukseen ja hänet

voidaan leikata, toimeentulotukea hakenut henkilö on täyttänyt oikein lomakkeen, jolloin viranomaisen ei tarvitse kysellä häneltä asioita toistamiseen, tai nuori pystyy päättämään toisen asteen koulutuksen ja pääsee töihin.

Nykyään puhutaan usein palvelumuotoilusta. Selkokielen voi nähdä osaksi palvelumuotoilua, koska siinä sopeutetaan kieltä tietynlaiselle henkilölle (asiakkaalle) sopivaksi.”

Millaista ohjeistusta uudessa oppaassa on hyvään selkokieleen?

”Selkokielen ohjeistusta on kehitetty Suomessa 1980-luvulta lähtien. Uusimmat ja tarkimmat kirjoitetun kielen ohjeet kuvataan Selkokeskuksen laatimassa selkokielen mittarissa (https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf). Mittari on tarkoitettu selkokielen asiantuntijoiden ja kielentutkijoiden avuksi selkokielisyyden määrittelyyn ja arviointiin. Opas avaa mittarin kriteeristöä niin, että asiaa tuntematon pääsee perehtymään selkokieleen.

Selkomittarissa on 106 kriteeriä, jotka jakautuvat neljään osaan:

- teksti kokonaisuutena: yleiset tekstikriteerit, joiden avulla tekstistä pyritään muotoilemaan johdonmukainen, heikolle lukijalle helposti ymmärrettävä ja omaksuttava kokonaisuus
- sanat: sanaston kriteerit, joiden avulla tekstiin valitaan yleistä, lukijalle tuttua ja sisällön ymmärtämistä tukevaa sanastoa
- kielen rakenteet: morfosyntaktiset kriteerit, jotka koskevat sanojen taivutusta ja lause- ja virkerakenteita suomen kielessä ja antavat tukea helppojen rakenteiden valintaan
- visuaaliset ominaisuudet: tekstin visuaalisen muotoilun, taiton ja kuvituksen kriteerit.

Oppaan esimerkki valottaa, kuinka selkokielen periaatteet toteutuvat *Rahankäytön oppaassa*:

Näin saat rahat riittämään

Haluaisitko olla rikas?

Harvalla on niin paljon rahaa,
että voi ostaa kaiken mitä haluaa.

Monella on vaikeuksia
saada rahat riittämään.

Saat rahat riittämään,
kun suunnittelet rahankäyttösi.

Silloin et osta turhia tavaroita
eivätkä laskut yllätä.

Rahankäytön opas. Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2013. (Leskelä 2019: 110.)

Teksti täyttää monta selkokielen kriteeriä. Aihetta lähestytään lukijan näkökulmasta ja sitä käsitellään konkreettisella tavalla. Teksti etenee johdonmukaisesti. Siinä käytetään pääosin tavallista ja useimmille tuttua sanastoa sekä helposti hahmottuvia, yleisiä kielen rakenteita. Lauseet ovat lyhyitä, ja kussakin on ilmaistu vain yksi tärkeä asia. Lauseet on sidottu toisiinsa luontevilla tavoilla, mikä tekee kirjoittajan päättelyketjun näkyväksi lukijalle. Yhdellä rivillä on pyritty esittämään yksi ajatuskokonaisuus, eikä rivin pituus ylitä 60 merkkiä.

Myös selkokielen puhumiseen on olemassa ohjeita. Opas esittelee esimerkiksi puhetempoon, äänenvoimakkuuteen ja informaatiomäärään liittyviä seikkoja. Puhutun kielen ohjeet koskevat helpon ja ymmärrettävän kielenkäytön lisäksi osallistujien orientointia puhetilanteeseen, turvallisuuden tunteen ja osallistumisen mahdollisuuksien lisäämistä sekä ymmärrysvaikeuksien käsittelytapoja.”

Millaista selkokielistä viestintää ja palveluita Suomessa nykyisin on? Mitä tarvittaisiin lisää?

”Selkokielistä viestintää on vielä varsin vähän. Uutisia on kuitenkin mahdollista seurata sekä televisiosta, radiosta, paperilehdestä että verkossa. Ylen selkouutiset (<https://yle.fi/uutiset/osasto/selkouutiset/>) on tärkeä uutispalvelu henkilöille, joiden mahdollisuus seurata yleismediaa on kielivaikeuksien vuoksi heikkoa. Yle on ilmoittanut aloittavansa myös ruotsinkieliset selkouutislähetykset ensi syksynä. Selkokeskus julkaisee Selkosanomaa (<https://selkosanomat.fi/>) ja yhdessä ruotsinkielisen LL-Centerin kanssa LL-Bladetia (<https://ll-bladet.fi/>). Lisäksi on kehitysvammaisille lukijoille tarkoitettu aikakausilehti Leija (<https://issuu.com/jaanateravainen/docs>).

Selkokieltä pitäisi saada lisää erityisesti viranomaisten viestintään. Viranomaisilla pitäisi olla selkokielliset verkkosivut, selkokiellisiä lomakkeita sekä selkokiellistä asiakaspalvelua. Joillakin viranomaisilla selkokiellistä tiedotusta on jo. Esimerkiksi Kelan etuuksista on olemassa selkokielliset esitteet, ja Satakunnan sairaanhoitopiirin potilasohjeita on muokattu selkokiellelle.

Selkokeskuksen digiteesien (Selkokielen toimenpideohjelma 2019 (<https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Selkokielen-toimenpideohjelma-2019.pdf>): 9) mukaan selkokieltä tarvittaisiin silloin, kun

- sähköinen palvelu on tarkoitettu jokaiselle kansalaiselle (esimerkiksi Verohallinto, Kela),
- palvelu on tarkoitettu erityisryhmille, joilla on kielellisiä vaikeuksia (esimerkiksi vanhus-, vammais- ja maahanmuuttajapalvelut), sekä silloin, kun
- palvelua ei voi saada muuten kuin sähköisesti.

Käytännössä selkokiellisen palvelun lisäämisestä ei ole mitään haittaa kenellekään. Viranomaiset, jotka ovat lisänneet selkokiellistä palveluaan, ovat saaneet niistä lähes ainoastaan positiivista palautetta.

Monet suomalaiset käyttävät kielenoppijoiden kanssa herkästi englantia. Ehkä ajatellaan, että keskustelu sujuu nopeammin tai helpommin englanniksi. On kuitenkin muistettava, että suurimmalle osalle Suomessa asuvista maahanmuuttajista englanti on yhtä lailla vieras kieli kuin suomikin, joten englannin käyttäminen ei ratkaise ymmärtämisen vaikeuksia. Maahanmuuttajien on saatava harjoitella kieltä, jos halutaan, että he saavuttavat riittävän suomen kielen taidon ja pystyvät toimimaan Suomessa itsenäisesti. Siksi heille kannattaa tarjota palveluita selkokiellellä. Eräs maahanmuuttaja kuvasi, että yleiskieli on pelottavaa, mutta selkokielen avulla hän on oppinut suomea.”

Mitä tarkoitetaan saavutettavuudella?

”Saavutettavuus tarkoittaa sitä, että mahdollisimman moni voi osallistua yhteiskunnan toimintaan erilaisista vammoista, esteistä tai rajoituksista riippumatta. Käytännössä se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vaikkapa verkkopalvelua voi käyttää näkövammaisen henkilön ruudunlukuohjelmalla, luentosalissa on induktiosilmukka kuulovammaisia varten, sisäänkäynti rakennukseen on esteetön tai vaaleista saa tietoa selkokiellellä. (Papunet-verkkopalvelun saavutettavuussivut (<https://papunet.net/saavutettavuus>)).

Kun puhutaan myös kognitiivisesta saavutettavuudesta, kielellä on iso merkitys. Kognitiivinen saavutettavuus koskee tiedon omaksumisen ja tiedonkäsittelyn helpottamista. Miten erilaiset tietosisällöt muotoillaan siten, että mahdollisimman moni ihminen pystyy ymmärtämään niitä? Löytyykö kaupungin maahanmuuttopalveluista tietoa selkokiellellä? Onko viranomaispäätös muotoiltu kielellisesti ymmärrettäväksi? Palvellaanko muistisairasta henkilöä selkokiellellä pankissa tai liikennevälineissä? Selkokieli on kognitiivisen saavutettavuuden olennainen osa.

Yksi selkokielen asemaa lainsäädännössä vahvistava asia on YK:n vammaissopimus (<https://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>), jonka Suomi ratifioi vuonna 2016. Se nostaa myös kielen, viestinnän ja kommunikoinnin esille. Joissakin maissa, esimerkiksi Saksassa, tätä on tulkittu siten, että selkokielellä on jatkossa tarjottava tiettyjä julkisia palveluita.

Verkon saavutettavuuteen liittyvä lainsäädäntö on Suomessa melko tuoretta. Suomessa on viime vuonna astunut voimaan laki julkisten palveluiden tarjoamisesta ja sähköisestä asioinnista, joka määrittelee ennen kaikkea sähköisten palveluiden teknistä saavutettavuutta. Lain perusteluosassa mainitaan myös selkokieli.”

Miten kaikki alkoi – millainen historia selkokielellä on Suomessa?

”Suomessa selkokielen kehittäminen alkoi 1980-luvun alussa, kun Kotimaisten kielten keskus ehdotti sanaa *selkokirja* kirjoille, jotka oli tarkoitettu erityisryhmille ja jotka oli kirjoitettu yksinkertaisemmalla kielellä. Selkokielellä alettiin melko pian tuottaa kirjojen lisäksi muitakin materiaaleja, esimerkiksi mediatekstejä ja viranomaisinformaatiota.

Aluksi kyse oli erityisesti kehitysvammaisille ihmisille tarkoitetuista materiaaleista. Vähitellen huomattiin, että myös monet muut ryhmät saattoivat hyötyä selkokielestä. Selkokielelle jäi kuitenkin vuosikymmeniksi kehitysvammaisten kielen leima, joka vaikeutti sen hyödyntämistä laajemmin eri ryhmille. Nykyään selkokielisiä aineistoja käytetään hyvin laajasti esimerkiksi kielen oppimisen apuvälineenä suomi toisena kielenä (s2)-opetuksessa, virikemateriaalina muistisairaiden henkilöiden kohdalla ja kuntoutusmateriaalina afaattisilla henkilöillä.

Selkokeskus perustettiin vuonna 2000 Kehitysvammaliittoon. Vuonna 2015 Selkokeskus siirrettiin Kehitysvammaliiton Saavutettavuusyksikön tiimiksi. Selkokeskuksen yhteydessä toimii selkokielen neuvottelukunta, jossa on jäseninä viranomaisia, järjestöjä, oppilaitoksia sekä ammattikorkeakouluja ja yliopistoja. Kaupalliset kustantajat julkaisevat selkokirjallisuutta.

Selkokielen tutkimusta on Suomessa tehty melko vähän. Vuonna 2018 perustettiin Klaara-tutkimusverkosto Helsingin yliopistoon. Verkoston tavoitteena on koota selkokielestä kiinnostuneet tutkijat yhteen ja luoda mahdollisuuksia monitieteiselle selkokielen tutkimukselle.”

Entä sinä itse – miten kiinnostuit selkokielestä, Leealaura?

”Olen alun perin suomi toisena kielenä (s2)-opettaja. Minua kiinnosti, millaisia keinoja on auttaa maahanmuuttajia oppimaan suomea ja kotoutumaan Suomeen, ja niin törmäsin selkokieleen 1990-luvun lopulla. Työssäni Selkokeskuksessa olen saanut tutustua muihin selkokieltä tarvitseviin ryhmiin ja ymmärtänyt, miten moni asia on kielestä kiinni.

Tietysti selkokieli innostaa minua myös kieli-ihmisenä. Miten tämän asian voisi sanoa yksinkertaisesti? Miksi suomen kielessä jokin rakenne on vaikea ja jokin toinen helppo? Joskus selkokielistäminen voi olla samaan tapaan kiehtovaa kuin sanaristikon ratkaiseminen: jos

muutan tätä kohtaa, sanaa tai rakennetta, miten se vaikuttaa toiseen kohtaan tekstissä, miten se muuttaa lopputulosta? On aina ihanaa miettiä, voisiko jonkun asian sanoa vielä vähän yksinkertaisemmin.”

Miksi *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas* on julkaistu juuri nyt? Kenelle se on tarkoitettu?

”Edellinen selkokielen yleinen teoriakirja on julkaistu vuonna 2009 (Virtanen 2009).

Kymmenessä vuodessa selkokielen teoriaa on kehitetty eteenpäin, tarkennettu ja laajennettu huomattavasti. Tässä vasta julkaistussa oppaassa on toistaiseksi uusin ja kattavin tietopaketti selkokielestä ja kielellisestä saavutettavuudesta. Aiemmin Suomessa ei ole määritelty, mikä on kielen asema saavutettavuuden kentällä.

Tärkeää uutta tietoa kirjassa on esimerkiksi se, että selkokielen kirjoitusohjeistus pohjautuu selkokielen mittariin. Mittari on tarkin esitys selkokielen periaatteista, joten tässä kirjassa esitelty selkokielen ohjeistus on tarkempi ja yksityiskohtaisempi kuin yksikään aikaisempi.

Uutta tietoa ovat myös selkokielen vaikeustasot, jotka kirjassa kuvataan. Aiemmin selkokieltä ei ole jaettu vaikeustasoihin, vaikka käytännössä selkoaineistoissa on ollut vaikeustasoltaan vaihtelevaa tekstiä. Lisäksi kirjassa on laaja ja päivitetty katsaus selkokielen käyttöön puheessa ja vuorovaikutuksessa.

Kirja on tarkoitettu selkokielestä kiinnostuneille tutkijoille, kielen asiantuntijoille ja kirjoittajille sekä henkilöille, jotka työskentelevät selkokieltä tarvitsevien ihmisten parissa.”

Mitä selkokielelle kuuluu nykyisin?

”Selkokielelle kuuluu oikein hyvää, ehkä parempaa kuin ikinä. Se on selvästi valtavirtaistumassa. On jopa puhuttu, että selkokielen pitäisi olla kansalaistaito, jota jokainen osaisi hyödyntää tarpeen vaatiessa ainakin jollakin tasolla.

Käytännössä tarvitaan kuitenkin vielä paljon tutkimusta ja kehittämistä, että selkokielestä tulee ihan jokapäiväinen asia. On paljon sellaista, mistä tiedämme toistaiseksi melko vähän, esimerkiksi se, millaista selkokieltä eri kohderyhmät tarvitsevat. Moni kiinnostava asia odottaa vielä selkokielessä löytäjänsä.”

Entä tulevaisuus, mitä toivot selkokielelle kuuluvan vuonna 2030?

”Toivon, että selkokieli on lakannut olemasta sellainen erityisasia, johon pitäisi ottaa jokin kanta. Sen sijaan vuonna 2030 selkokieli voisi olla samanlainen itsestään selvä asia kuin vaikkapa se, että ihmiset osaavat erottaa toisistaan pakinan ja viranomaispäätöksen. Ei kaikkien tarvitse osata kirjoittaa mestarillisia tekstejä eri tekstilajeissa, mutta suurin osa

ihmisistä osaa lukea erityyppiset tekstit eri tavoin. Näin voisi olla myös selkokielen suhteen: ei kaikkien tarvitse osata tuottaa selkokieltä, mutta kaikkien pitäisi tietää, että sellainen kielimuoto on olemassa ja sitä voi käyttää apukeinona, jos tarve vaatii.

Toivon, että selkokieltä on vuonna 2030 kaikkialla siellä, missä sitä tarvitaan:

Verkkopalveluissa on suuri määrä tietoa selkosuomeksi ja selkoruotsiksi. Selkokirjoja löytyy runsain määrin kaikista kirjastoista, kouluista ja kirjakaupoista. Selkokieline media kukoistaa ja löytää lukijansa. Yritysten palvelupisteissä saa selkokielistä asiakaspalvelua. Viranomaisen kanssa voi asioida selkokielellä halutessaan.

Ja mikä tärkeintä: kukaan ei syrjäydy vaikean kielen vuoksi.”

Leealaura Leskelä työskentelee Selkokeskuksen kehittämispäällikkönä. Hän kuuluu suomen kielen lautakuntaan selkokielen asiantuntijana.

Haastattelija ja artikkelin kirjoittaja Seija Mikkonen opiskelee yleistä kielitiedettä Helsingin yliopiston kielellisen diversiteetin ja digitaalisten menetelmien maisteriohjelmassa.

Lisätietoa selkokielestä

Klaara-verkosto. <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/etusivu/>
(<https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/etusivu/>)

LL-Center. <https://ll-center.fi/svenska/start/> (<https://ll-center.fi/svenska/start/>)

Selkokeskus. <https://selkokeskus.fi/> (<https://selkokeskus.fi/>)

Lähteet

Leskelä, Leealaura (2019). *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Opike.

Juusola, Markku (2019). *Selkokielen tarvearvio 2019*. Selkokeskus, Kehitysvammaliitto ry. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf>
(<https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf>)

Papunet-verkkopalvelun saavutettavuussivut. <https://papunet.net/saavutettavuus>
(<https://papunet.net/saavutettavuus>)

Selkokielen toimenpideohjelma (2019). <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Selkokielen-toimenpideohjelma-2019.pdf>
(<https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Selkokielen-toimenpideohjelma-2019.pdf>)

Verneriverkkopalvelu. <https://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>
(<https://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>)

Virtanen, Hannu (2009). *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Opike.

Artikkeliin viittaaminen

Mikkonen, S. (2019). Selkokieli ja kielellinen saavutettavuus – kohti yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10(4).

Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2019/selkokieli-ja-kielellinen-saavutettavuus-kohti-yhdenvertaisempaa-yhteiskuntaa>
(<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2019/selkokieli-ja-kielellinen-saavutettavuus-kohti-yhdenvertaisempaa-yhteiskuntaa>)